

Vodní dílo Nové Mlýny a fauna Podyjí

Karel Hudec

Co znamená a bude znamenat výstavba vodního díla Nové Mlýny pro jihomoravskou faunu? Odpověď na tuto otázku může znít různé, podle druhů nebo skupiny živočichů, jichž se to týká. Přeměna časí podyjského luhu z plochy občas zaplavené v trvale zaplavenou mění zcela radikálně celé prostředí. Likvidují se tři základní typy místních biotopů: lužní les, hospodarsky zanedbaný a se zbytky míst téměř pralesními; louky, suché i podmáčené, se solitéry nebo skupinami hlavatých vrb a topolů; konečně periodické nebo trvalé mělké tůně s doprovodnými bažinnými porosty. Likvidací těchto prostředí zmizí i jejich fauna. Které všechny druhy, společenstva a ekologické adaptace k zaplavenému režimu tato dosavadní fauna zahrnuje, nebylo zatím patrně již nikdy zjištěno. Zachranný výzkum zejména v málo prozkoumaných skupinách bezobratlých živočichů, jako je např. půdní fauna, nebyl proveden dostatečně komplexně a je otázkou, využije-li se v tomto směru posledních let existence dna dolní nádrže. Ze však šlo o území faunisticky ve střední Evropě unikátní, je dostatečně známé hlavně z výzkumů ptactva. Ze širšího hlediska byly nejvýznamnějším typem prostředí bažinaté louky. Byly nejen nízdištěm mizejících druhů baňáků (vodouš rudonohý, bekasina otavní, břehouš černoocasý), některých kachen (čírka obecná a modrá, lžičák pestrý) nebo chrástalů (chrástal malý, kropenatý, polní); v době jarních záplav se stávaly evropsky významným shromaždištěm protahujících vodních ptáků. Lužní lesy v Podyjí byly odedávna refugiem čápů černých, hnízdištěm kolonií čápa bílého, volavky popelavé, kvakoše nočního, nebo luňáků hnědých, motáků lužních či rorha velkého. Pro jarní záplavy vznikly svérázné ekologické a etologické adaptace z jiných oblastí neznámé, např. hnízdění hus a kachen včetně zrohlováky rudozobé na hlavatých vrbách i jiných stromech; podobně však hnízdily i jiné druhy ptáků — slípky zelenonohé nebo strnadi rákosní. Lysky vyhnízďily i vysoko na křovinách, kde se ocitla hnízda po opadnutí vod a kam si mohly postavit přístupový most z vodních rostlin. Faunisticky ojedinělý obraz podyjského luhu se ukazoval i u jiných živočišných skupin — např. známé výskyty žábbronozek a lupenonohů v periodických tůních, různé druhy kroužkoců v lužních půdách aj.

Co nabízejí novomlýnské nádrže náhradou? Především je nutno si ujasnit, že luhy kolem regulovaných úseků dolní Dyje a Moravy vytvářejí dnes podmínky již zcela odlišné od nedávného stavu a pro konzervaci původní fauny, zejména vodních a bažinných organismů málo vhodné. Především změna vodního režimu s poklesem spodní vody výrazně snižuje bohatství a diverzitu fauny. Jednak přímo, jednak umožněním zemědělské exploatace míst ochráněných před záplavami, což se projevuje rozoráním prakticky celého lužního území mimo les. Tak mizí nebo snad již zmizeli jmenované drobné korýši, mizí obojživelníci, mizí druhy komárů s lžništi v těchto mělkých vodách, mizí hnízdiště vodního

a bahenního ptactva. Několik maloplošných chráněných území, v posledních desetiletích v území vyhlášených nebo projednávaných (Pastvisko, Křivé jezero, Květné jezero a Kutnar mezi Lednicí a Bulharami), nemůže plnit svoji uvažovanou funkci. Buď pro svoji torzovitost, izolovanost, nebo pro potřebu aktivního obhospodařování, kterou nemůže státní ochrana přírody z administrativních důvodů zajistit.

Orgány státní ochrany přírody a odborná pracoviště doporučovaly z hlediska ochrany fauny v sousedství nádrže ponechání určitých úseků bažinného lužního prostředí a několika malých enkláv pralesního charakteru v lužních lesích u Svatky. Na nádržích samotných pak vytvoření maximálně možného počtu ostrůvků, ponechání několika skupin stromů, úseků plochých břehů a úseků rákosin. Z těchto požadavků byly jako reálné do projektu zahrnuty čtyři ostrůvky na střední nádrži, pro horní nádrž pak vymezena plocha, kde nebudou likvidovány rákosiny. Pro dolní nádrž vzhledem k její hloubce nepřipadají podobné návrhy vůbec v úvahu. Mimoto se pro střední nádrž již od úvodních studií počítalo s klidovým statutem z hlediska ochrany ptáků.

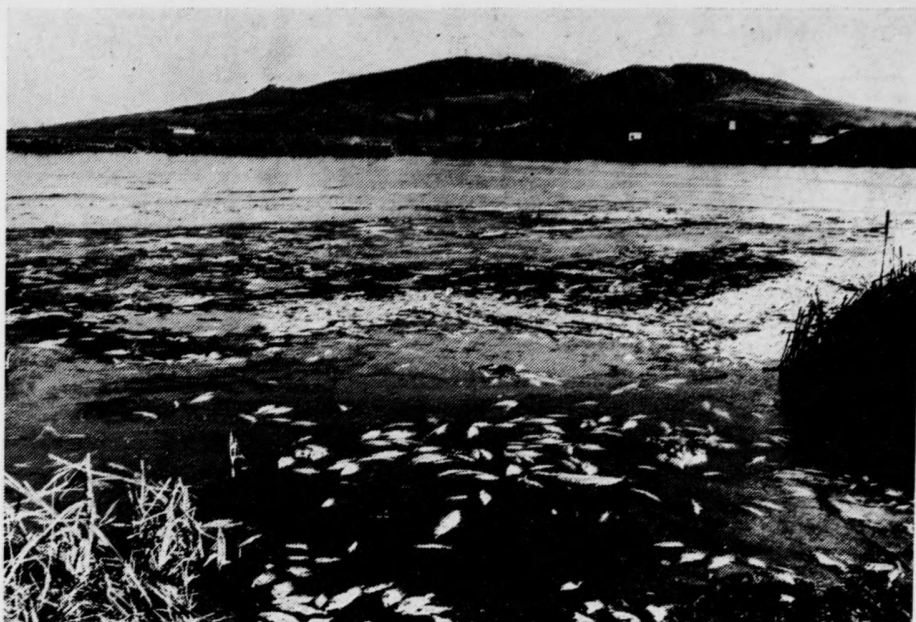
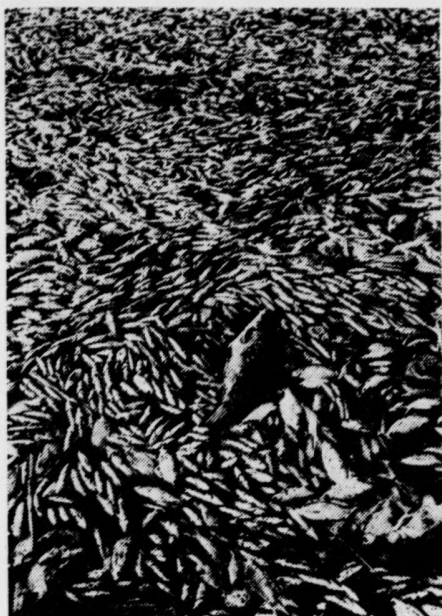
Projekty se v současné době realizují. Na horní nádrži vzniká při plochem jižním břehu pás rákosin, zatím mimo stavenou plochu. Na střední nádrži bylo vytvořeno dokonce více ostrůvků, než projekt předpokládal; při maximální kótě hladiny jich zůstává šest a k tomu

ještě některé, které budou zřejmě likvidovány, ať již čištěním dna nebo prostě rozplavením. Mimo projekt bylo na dně této nádrže ponecháno i několik stromů nebo skupin stromů, které však postupně odumírají. Na ostrůvcích byla v různém rozsahu provedena výsadba stromů.

Sukcese ptačího osídlování nádrží probíhá následovně. Po napuštění horní nádrže na podzim 1978 se její plocha okamžitě stala významným shromaždištěm pro táhnoucí ptactvo, s početností některých druhů na jižní Moravě dosud nezaznamenanou: 10–20 tisíc kachen divokých, lysek a hus, stovky kormoránů, volavek popelavých aj. V r. 1979 k tomu přistoupily i enormní počty některých hnízdičích druhů, např. odhadem kolem 20 tisíc párů racků nebo asi 500 párů roháčů. Na podzim pokračoval průtah vodních ptáků a horní nádrž se stala i myslivecky neobyčejně atraktivním místem. V r. 1980 však nastal konec a od té doby jsou počty ptáků na horní nádrži celkem minimální. Důvody byly dva. Prvním bylo úplné vyčištění dna od zbytků křovin, stromů a bahnitých ostrůvků, čímž se nádrž stala uniformní vodní plochou. Zatím je i bez větších přibřežních porostů a příkré umělé hráze s kamenným pohozením jsou pro ptactvo bez významu. Druhým důvodem byl stav prací na střední nádrži: odlesněné dno a zatím nízký stav vody vytvořily na 900 ha ideální prostředí pro vodní ptactvo. Bahnité, travnaté i křovinné ostrůvky se spleť mělkých vod a zbytky stromů přilákaly k sobě ptáky nejen z horní nádr-

Zimování kachen na vodním díle Nové Mlýny. Foto P. Macháček

Lednová kalamita na horní nádrži novomlýnského vodního díla způsobila masový úhyn ryb. Foto M. Šebela

že, ale i sousedících rybníčních soustav. Protékající vody Dyje a Svratky také téměř nedovolí zámraz na celé ploše nádrže. A tak pro hnízdění, průtah i zimování vodních ptáků tu vznikla lokalita výjimečná i pro evropské poměry. Napočítalo se zde až na 60 tisíc kachen, 20 tisíc hus, vznikla zde toho času jediná kolonie kormoránů, velká kolonie rybáků obecných — druhu, který všude jinde v ČSSR ze svých hnízdišť mizí. Zimuje zde 5—10 mořských orlů — jediný druh z našich ptáků uvedený v Červené knize IUCN. A při každé návštěvě je možno spatřit nějaký ptačí druh, který je pro území ČSSR raritou — ibise hnědého, plameňáka, husici rezavou, kulíka mořského, vodouše štíhlého aj.

Prognóza sukcese ptačího osídlení nádrže samozřejmě nepočítá s tímto stavem po definitivním napuštění. Ukázalo to již zkušební napuštění zjara 1983. Uniformní vodní plocha bude atraktivní pouze pro některé druhy, především v době tahu. Hnízdní atraktivita bude záviset na formování ostrůvků a zarůstání okrajů nádrže; převládajícím hnízdním druhem bude racek chechtavý. V prvním období po napuštění bude záležet na stadiu prací na dolní nádrži, zda se ptáci pouze přestěhují opět o kus dále. Definitivní ustálení ptačích společenstev nastane až po napuštění dolní nádrže a při pravidelném provozu celého díla. A poněvadž v manipulačním řádu — závazné směrnici pro režim nádrží — se počítá s poměrně značným kolísáním hladiny, bude zřejmě i tato definitiva velice labilní. Přesto lze i nadále počítat se značným významem střední nádrže pro vodní ptactvo, zejména při aktivních úpravách prostředí a režimu. Proto je také v jed-

nání statut klidového režimu. Ten by měl co nejdříve zabránit přílišnému rušení ptáků na nádrži, nejen ze strany myslivců, ale i náhodných rekreatantů a také „přátel“ přírody, neboť ne každý musí fotografovat kormorána na hnízdě z 10 metrů.

Na ptáky celkem málo působí rozhodující faktor v biologii celého vodního díla Nové Mlýny, a to čistota vody v nádržích a jejich zdrojích. Nekvalitní voda působí na ptáky snad jen nepřímo, zejména vytvářením vhodných anaerobních podmínek pro produkci botulotoxinu typu C a následný výskyt botulismu, kterému od r. 1979 každoročně padnou za oběť desítky až stovky ptáků. Mnohem větší vliv má čistota vody na výhradně vodní živočichy, z nichž nejsledovanější jsou ryby.

Původní záplavové území Dyje od Drnholce po proudu až po soutok s Moravou bylo odedávna známo svým rybím bohatstvím. Pravidelné jarní záplavy spojily četné tůňe, stará ramena a říční toky Dyje, Svratky, Jihlavy a Moravy v jedno jezero a umožnily tak výměnu a doplňování rybí obsádky. Zhoršující se kvalita vody snižovala po r. 1950 postupně početnost ryb v říčních tocích. Zůstávaly však nadále tůňe a odříznutá ramena s relativně čistou vodou a vysokou obsádkou ryb: 5500—8300 kusů a 500 až 950 kg/ha. Ryby těchto tůň a záplavených úseků říčních toků se staly také základem rybí obsádky jednotlivých nádrží vodního díla Nové Mlýny. Na horní nádrži je od r. 1979 rybí obsádka doplňována násadou a od r. 1981 regulována sportovním rybolovem. Úlovky byly v prvních letech skutečně rekordní, zejména u štiky a kapra; neobyčejně velikosti dosahovaly i další druhy ryb, hlavně cejn velký. Od r. 1981 se však za-

čala projevovat stále se zhoršující kvalita vody přitékající Dyjí do nádrže. V důsledku toho začaly každoroční úhyny ryb, jejichž rozsah postupně přecházel z vyústění Dyje dále do prostoru horní nádrže. Rovněž každoroční snižování hladin v této nádrži na zimu, motivované dokončovacími pracemi na dně a březích, mělo pro rybí obsádku neblahé důsledky. Doslova ekologickou katastrofu pak znamenala souhra nepříznivých činitelů, vrcholící v lednu 1984 téměř úplným úhynem ryb v celé horní nádrži. Se zlepšením poměrů a možností aktivního pozitivního ovlivňování rybí obsádky je možné počítat až po likvidaci hlavního zdroje znečištění.

Rybí obsádka střední nádrže je zatím ještě omezena převážně na původní zdroje. Doplnují ji pouze splachy ryb z horní nádrže a násada kapra vysazená v jednom roce. Od r. 1982 se však v nádrži kromě pokusných odchytů ryby neloví a současnou etapu vývoje rybí fauny je možno považovat za přechodnou. Její další vývoj je zcela závislý na kvalitě vody, ukončení prací na nádrži a jejím uvedení do pravidelného provozu.

Co říci závěrem? Problematika sukcese fauny vodního díla Nové Mlýny se nadále sleduje, a to na hotových nádržích v celkem uspokojivém rozsahu. Základní otázku čistoty vod řeší kompetentní orgány. Řeší se klidový režim pro ptactvo na střední nádrži a zkoušejí se i některá aktivní opatření, která by měla zlepšit zejména hnízdní podmínky na nádržích. Výsledek však bude silně závislý na celkovém ekologickém dořešení vodního díla Nové Mlýny v návaznosti na celý vývoj jihomoravské krajiny, jak se to ukazuje i v obecných aspektech celé problematiky.

